

من رئيس التحرير/Editorial/ Editörden

İbrahim HATİBOĞLU, Beşinci Yayın Yılına Girerken ...

مقالات/Articles/ Makaleler

Özcan HIDİR, Oryantalizme Karşı Oksidentalizm: Hadis Oksidentalizmi

-M. Fuad Sezgin ve M. Mustafa el-Azamî Örneği-/Occidentalism Versus Orientalism:
Occidentalism on Hadith- M. Fuad Sezgin and M. Mustafa al-Azamî

Yusuf Ziya KESKİN, Hadislere Göre Avcılık ve Avlanma Esasları/
Hunting and Hunting Rules According to Hadiths

Mustafa ERTÜRK, A Short Glance at the Attitude of Some Sunnî Muslim Traditionists/
Muhaddithûn towards Philosophy and the Philosophical Sciences/
Bazı Muhaddislerin Felsefeye ve Felsefi İlimlere Bakışı Üzerine

Süleyman DOĞANAY, Hadislerde Metin ve Muhteva Tahlilinin Tarihi Boyutu/
Historical Aspects of Textual and Content Analysis in Ahâdith

Halis AYDEMİR, Hadis Rivayet Sisteminde Râvi Modelleri/
Narrator Models in the Transmission Systematic of Hadith

Smâin KHALIDI, محتوى موطأ الإمام مالك ومنهجه في الحديث/
Muvatta'ın Muhtevası ve İmam Mâlik'in Muvatta'daki Hadis Metodu

ترجمة/Tercüme/Translation

Harald MOTZKI, Hicrî I. Asırdaki Sahih Hadislerin Kaynağı Olarak Abdürrezzâk
es-San'ânî'nin Musannefi'i/The Musannaf of 'Abd al-Razzâq al-San'ânî as a source of Authentic
ahâdith of the First Islamic Century (Çev. Bekir KUZUDİŞLİ)

ملاحظات دراسية/Research Notes/Araştırma Notları/Review Articles

Fatma KIZIL, Oryantalizm Sempozyumu, Edward W. Said ve Düşündürdükleri

نقد المقالات/Makale Tahlili/Article Reviews

SARAÇOĞLU, "Hadis ve Tarih: Metodolojik bir Karşılaştırma" Adlı Makale Üzerine

حوار/Mülâkât/Interview

İbrahim HATİBOĞLU, M. Tayyib Okîç'in İlmî Kişiliği ve Tesirleri Üzerine
Ali Osman Koçkuzu İle

M. Tayyib Okiç ve Türkiye’de
Bıraktığı İzler Üzerine Ali
Osman Koçkuzu İle

İbrahim HATİBOĞLU, Doç. Dr.

İbrahim Hatiboğlu: *Sevgili Hocam; Muhammed Tayyib Okiç Bey ile karşılaşmanız ve ilmi anlamda iletişiminiz hakkında neler söyleyebilirsiniz, neler öğrendiniz kendisinden? Sizin gibi kendisinden istifade ettiğini düşündüğünüz kimler var?*

Ali Osman Koçkuzu: Merhum Profesör Muhammed Tayyib Beyi ilk kez İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’ne yaptığı bir ziyareti sebebiyle görüp tanıydık. Bizler o vakit adı geçen enstitüde öğrenci idik. Bu olay olduğunda yıl 1960 idi. Ama biz daha Konya’da İmam Hatip Okulunda öğrenci iken onun yazılarını ve *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tedkikler* (İstanbul 1957) adlı eserini tanıyorduk. Çünkü Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin ilk mezunlarından birkaçı bizim öğretmenimiz olmuşlardı. Enstitü’yü ziyaretinde o zaman hadis öğretmeni olan Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, rahmetli hocayı derse getirmişti. Hoca bir ders boyunca bize Batı’da yapılan hadis çalışmalarından söz ettiler. Daha sonra 1966 senesinde Konya Yüksek İslâm Enstitüsü’nde bir hadis asistanlığı kadrosu açıldı. Biz de sınava girdik, nasip imiş, hocam bizi tercih ettiler. Orada idareleri altında çalışma imkânı oldu. 1970 askerlik dönüşü yine aynı enstitüye girdim vefatına kadar, mektuplarıyla ve bazen de görüşme yoluyla kendilerinden faydalandık. Hocadan önce insanlık, kişilik ahlâk ve ülkesinden gurbette olan bir âlimin bütün ahvâlini öğrendik. Benim dışımda pek çok kişi bundan yararlandı, hatta daha yakın ve daha uzun zaman tanıyanlar oldu. Bu kişileri burada saymak mümkün değildir.

Hatiboğlu: *Hangi şartlar altında Tayyib Bey Konya’ya geldi ve ders verdi, resmî dersleri dışında burada ne gibi faaliyetlere katılırdı, kütüphane çalışmaları, özel dersler vb. etkinlikleri var mıydı?*

Koçkuzu: Bizler Hocamızın yaşlılık dönemine, gurbette kaldığı endişeli ve üzgün yıllarına rastladık. Konya'ya on beş günde bir gelir, iki gün derslerini verir, sonra Ankara'ya dönerlerdi. Söylediğiniz hususlar kendilerine öğrenciler veya bizler tarafından sorulursa, imkânları nispetinde yardımları olurdu. *el-Mu'cemü'l-mufehrès (Concordance)* adlı kitabı Konya'daki İslâm Enstitüsü yardım derneğine aldırabilmek için ne kadar emek sarf ettiğini hatırlarız. Gulden karşılığı alınan bu pahalı kitap zor şartlarda Konya'ya geldi, 16 bin gulden gibi bir para tuttu tamamı, ama daha sona kitap başkalarınınca basıldı ve güllünç fiyatlara düştü, herkes alabilirdi. Dernekçiler de haklı idiler, çünkü bilmedikleri bir mülk satın alır gibi para ödediler, nasıl kitap imiş bu diye onlar da şaşırıldılar. Çünkü cilt kapakları bile dört yüz guldenden fazla tutuyordu.

Hatiboğlu: *Okiç'in Türkiye'deki kayıtlarında da görebildiğim kadarıyla Dr. unvanı kullanılmıyor. Bununla bağlantılı olarak sormak istiyorum: Sorbonne'da yaptığı söylenen doktora tezi nedir? Hasan Kâfi de Bosnie, sa vie et ses oeuvres, avec la traduction de son ouvrage "Nizâmu'l-Ulemâ" adıyla 1931 yılında tamamladığı söylenen eser onun doktora tezi mi?*

Koçkuzu: Benim bu soru ile ilgili bildiklerim şunlardır; hoca tezini Sorbonne'daki ilgili büroya teslim etmiş, araya ikinci cihan harbi girmiş ve adı geçen bina bombardımanında harap olmuş. Yaptıkları çalışmanın kendisinde bir yedek nüshanın da bulunmadığını söylerdi. Adını zikrettiğiniz eser üzerinde çalışma yaptığı doktora tezleridir. Ayrıca, hoca rahmetli Sorbon'da ve Zeytune'de tahsil yaptığı için Batı'yı iyi tanır; ilim adamlarıyla dostlukları vardı.

Hatiboğlu: *Onun biyografilerinde Belgrad Üniversitesi'nde başarıyla verdiği bir Agregasyon imtihanından söz ediliyor? Yine Şarkiyat, Yugoslav Tarihi, Sırp-Hırvat dili ve edebiyatı üzerine Agregasyon Profesörü olduğu söyleniyor, bu konuyla ilgili bir bilginiz veya kendisinden bir duyurunuz oldu mu?*

Koçkuzu: Ben bunları bilmemekteyim. Benim bildiğim, Tayyib Bey'e Ankara Üniversitesi Senatosu "tevcih" adı verilen usûle uyarak bir Profesör unvanı vermiştir. Bunları Prof. Dr. Mehmed S. Hatiboğlu, Prof. Dr. Talât Koçyiğit, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu gibi, hocanın ilk talebeleri veya Dr. Muhammed Aruçi gibi o yöredeki ilmî gelenekleri bilenlerden veya Balkan kökenli ilim mensuplarından öğrenmemiz gerekir. Hoca tıpkı rahmetli Prof. Dr. Muhammed Hamîdullah Bey ve Carl Brockelmann gibi 'çok dil bilen/polyglot' bir zat idi. Ayrıca Slav kökenli milletleri ve kendi yurdunu iyi bilirdi. Balkan ve Slav kökenli lehçelerde yazıları vardır. O dilleri veya ağızları çok güzel tanırlandı. Asıl daha önemlisi, Osmanlı'nın Balkanları'nı en iyi bilen üç beş kişiden biriydiler.

Hatiboğlu: Türk Ansiklopedisi'nde yazmış olduğu "Hadis" maddesinde sünnetin gerçek düstur olması konusunda bir tereddüdün bulunmadığı ancak, bir müddet sonra hadislerin kasten değiştirildiği, hangi tür düşünce veya hareket uygun görülüyorsa onun Peygamber'in fiili veya kavli gibi gösterildiği; İncil'den, Yahudi fikriyatından, Yunan filozoflarından alınmış bilgiler Hz. Peygamber'in söz ve davranışları gibi sunulduğunu dile getirmektedir. Hz. Peygamber'in içtihadından sonra ortaya çıkan fikhî ve i'tikâdî farklılıkların kabul görebilmesi için hadis suretinde sunulması gerektiği, dolayısıyla, bunları savunan veya bunlara karşı çıkan rivayetlere yer verildiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in sünneti hakkındaki hadislerin bir kısmının güvenilemeyecek haberler olduğunu ifade etmektedir.

Ayrıca, bu kaos ve kargaşa ortamında hadisçilerin geliştirmeye çalıştığı sistemin de fazla işe yaramadığı, gelen rivayetlerin ifade edildiği gibi, ricâline dayalı bilgilere itimat edilmesinden ziyade muhtevasına dayanılarak hüküm verilmiş, savunulan görüşü destekleyip desteklemediğine bakılmıştır. Ayrıca, geliştirilen usûle dair prensipler hadisler arasındaki çelişkileri aza indirmeye yaradığından zamanla en uzlaşmaz rivayetler bile tefsir ve te'villerle uyumlu hale getirilmiştir. Yani Okîç Bey'in ifadesiyle, "bir hadisin reddedilmesi, ancak, pek mecbur kalınınca başvurulacak bir son tedbir olarak sayılmıştır". Bu değerlendirmelerinden hareketle Okîç beyin hadis ilminin erken dönemine dair görüşleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Koçkuzu: Bu kadar tafsilatlı bir "erken dönem değerlendirilmesi" kendilerinden dinlemedim ve okumadım. Benim bildiğim, hocanın hadis ve tefsirle meşguliyetinin asıl sebebi, Ankara İlahiyat'ta "Doğmatik Bilimler" kürsü başkanlığına getiriliş sebebidir. Söylediğiniz konularda belki de Batı'dan okuduklarını, bir mülâhaza olarak yazmış olabilir. Hoca hadise ve sünnete hürmetsiz konuşmazlardı. Ama bazı endişeleri, bir başkasının ağzından naklettiği olurdu, kendileri de sanki "ne yapmamız lâzım?" gibilerden bir tavrı alırlardı. Benim kanaatim, yaşlılık döneminde, özellikle hadise ve sünnete yönelik üst düzey bir çalışma için imkân ve malzemeleri hazır değildi. Çünkü pek çok işi vardı, memleketinden de istenen yazılar bulunuyordu, bunlar, onun "hadis yoğun" kalmasını önleyen hususlardı. O Türkiye'de bir hadis merakı uyandıran neslin devamı idi. Naim Bey'den siz aynı şeyleri sorup öğrenebilir misiniz?. Belki de o onları ilk kez sizden duymuş olacaktır. Ama şu noktaya rahat temas edebiliriz; başkalarında görülen ve biraz da nezahetsiz olan hadis ve sünnet tavrını ben kat'iyyen kendilerinde görmedim, müşahede etmedim. Sözünüz ettiğiniz maddeyi de okuduğumu şimdi hatırlayamadım.

Hatiboğlu: Tayyib Bey'in birçok ülkeyi ihata eden geniş bir bilgi ve dil birikimi vardı. Bu ülkelerin ilmi seviyeleri hakkında sizlerle paylaştıkları şeyler var mıydı, o ülkelerle ilgili ilmi, siyâsî meselelere dair yazdıkları ve oralarda yayım-

ladığı olur muydu? Ayrıldıktan sonra kendi ülkesiyle ilgili gelişmeleri ne kadar yakından takip ederdi?

Koçkuzu: Bu da bizim tam olarak bildiğimiz bir husus değildir. Bizimle bu tür konuları konuşmazdı. Ama kendisi bir ilim adamından bir mektup almış veya bize söylenmesi gereken bir sevinçli habere muttali olmuşlarsa onu anlatırlardı. Dr. İsmail Baliç isimli bir âlimle mektuplaşmalarını hatırlarım. Çünkü birkaç kez postaya zarf ve benzeri malzeme vermişlerdi. Kitapları arasında birkaç koli, Boşnakça veya diğer lehçelerde yazılmış fişleri ve yazıları Prof. Dr. Mehmet S. Hatiboğlu Bey'e verildi. Yugoslavya'yı son derece yakından izlerdi ve vatanına aşırı düşkünlüğü vardı. Irkçı, milliyetçi, kaba saba bir taraftarlıktan çok, gurbetin de ziyadeleştirdiği bir sıla hasretini ömür boyu çekti. Kendi vatanında yayınlanan makaleleri vardı, ama biz bunları görmedik.

Hatiboğlu: *Resmî anlamda hadis ilminin kurumsallaşmasını sağlayan bir kişi olarak muhterem Okiç hocamızı nasıl tanımlamak gerekir? Bir başka ifadeyle, Tayyib Bey'in kurucu olması Türk akademisyenliğinde, İlahiyat alanında veya hadis ilimlerinde ne tür ulusal ve uluslararası vizyonun şekillenmesine vesile olmuştur?*

Koçkuzu: Bu sorudaki unsurları bilmek için, yurt dışındaki ilmî faaliyetlerden haberdar olmak gerekmektedir. Benim böyle bir imkânım bulunmamaktadır. "Türk Akademisyenliği" deyimi ile ne kastetmektesiniz?. Akademisyen veya akademik deyimleri, Fransa ve Rusya için geçerlidir. Çünkü her ikisinde de "İlimler Akademisi" bulunmakta ve oraya çok nadir kişiler seçilmektedir. İlim mensuplarının hoca ile ilgili olarak böyle bir değerlendirme yaptıklarını, ayrı ayrı veya topluca fikir ileri sürerek meseleyi görüştüklerini veya bu konuda yazılar yazdıklarını ben bilmemekteyim.

Hatiboğlu: *Tayyib Bey'in, eserlerine baktığımızda çok geniş bir perspektif, üstten bir bakışın tesiriyle ortaya konulmuş fikirler bütünü görüyoruz, bunun sebebi onun farklı ilim ortamlarında yetişmesinden midir, kendisinde olağan üstü bir kabiliyet mi vardı?*

Koçkuzu: Söylenenlerin ikisi de doğrudur. Buna şunu da ekleyebiliriz; hoca gününde iyi insanlar elinde ciddi bir öğrenim dönemi geçirmiştir.

Hatiboğlu: *Bosna'da onun hayatıyla ilgili yazılıp çizilenlere baktığımızda, kendi ülkesinden ziyade bizde ilmî düşüncesinin şekillenmesine etki etmiştir diyebilir miyiz? Yoksa bizim bildiklerimiz daha çok, sınırlı sayıdaki gördüklerimizden mi ibaret? Yani, Tayyib Bey'in kendi memleketinde bıraktığı iz hakkında neler söyleyebiliriz?*

Koçkuzu: Ben Saraybosna'daki veya Balkanlardaki hocanın eserlerine, yazılarına atf yapan kitap veya makalelerden haberdar değilim. Sınırlı sayıdaki gördüklerimiz sözü doğru gibi görünmektedir.

Hatiboğlu: *Tayyib Bey'in gerçek anlamda yetiştirdiğini söylememizin mümkün olacağı hocalarımız arasında kimleri sayabiliriz. İlmî tercihleri, ihtiyatlı yaklaşımı, heyecanı, öz güveni vb. açılardan bir değerlendirme yapılacak olursa, onun muhtelif özelliklerini temsil eden hangi hocalarımız olabilir?*

Koçkuzu: Bu soru çok zor cevaplanabilir. Çünkü, onun asistanı olan veya kendilerinin yetişmesinde rol aldığı ilim mensuplarını, onların ilim ahlâklarını, hocaya benzeyen yanlarını iyi bilmemiz gerekir. Benim böyle bir bilgim ve onları çok yakından tanıyan özel bir durumum yoktur.

Hatiboğlu: *Tayyib Bey merhûmun Ankara'dan Konya'ya ve Erzurum'a gidiş sebepleri neler olabilir, gerçekten ilmî ihtiyaçlar ve talepler mi onun ilmî mesâisinin son yıllarını oralarda geçirmesini doğurdu, yoksa başka sebepler mi vardı?*

Koçkuzu: Ankara ve Konya Türkiye'de geçimine medar olacak bir maddî kazanç için başladı diyebiliriz. Bu zorunlu idi. Bunun yanında hizmet de kendiliğinden geldi. Sonra Ankara ardından da Konya kendisine sahip çıkmadı. Hukuk çok zaman aldı. Konya'da kendi talepleri işine son verdiler. Korkak davranılmayabilirdi. Hoca yaşlılık döneminde maddî sıkıntılar çekti. Erzurum tamamen maddî zaruretler gereği oldu. O, bir çok âlim gibi sıkıntı içinde yaşadı, yardım etmesi gereken imkân sahipleri, "elinin açıklığından ve savrukluğundan, para tutmadığından" söz ederek, borç vermeğe bile yanaşmadılar. Verenler de bin bir minnetle verdiler. Allah'a çok şükür, herkes verdiği borçları son kuruluşuna kadar aldı.

Hatiboğlu: *Tayyib Bey'in sağlığında kendisine Türkiye'de kimlerin sahip çıktığı, vefatı ve sonrasında nelerin yaşandığı, kütüphanesinin ve tamamlanmamış çalışmalarının âkıbetinin ne olduğu hakkında neler söyleyebilirsiniz?*

Koçkuzu: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki asistanları başta olmak üzere Ankara'da dostları vardı. Çalışma hayatı normal iken kendileri de nispeten genç iken kendi işlerini –herhalde– kendileri görürdü. İş hayatı bozulunca –benim bildiğim– Konya'daki bir dernekten borç aldı, o borçların bir bölümü Doç. Dr. Ahmet Gürtaş rahmetlinin gayretleriyle, kalanları da kitaplarının satılışından sonra ödendi. Erzurum'da, İstanbul'da sevenleri, arkadaşları ve dostları pek çoktu. "Falan kişi ona sahip çıktı" sözü bana göre uygun değil. Ama özellikle bazı işleri ve ilmî metrukâtı için, Prof. Dr. Mehmet S. Hatiboğlu'nun yakından meseleyi bildiğini zannedirim.

Hatiboğlu: Vefatından sonra vefakâr dostlarından birisi kendisinin naaşını Saray Bosna'ya götürmüştü. Bu sırada orada neler yaşandığı, kabrinin nerede olduğu, 1990'lı yıllardaki savaş sonrasında kabrinin âkıbetinin ne olduğu hakkında bilginiz var mı? Vefatından sonra Bosna'da kabrini ziyaret imkânı buldunuz mu?

Koçkuzu: Halı tüccarı bir gencin- ki Ankara İlahiyat mezunu imiş- hocamızı Saraybosna'ya götürdüğünü biliyoruz. Kabrinin ziyaret edildiğini duydum. Ama ben -maalesef- gidemedim.

Hatiboğlu: Hocanın ders notları Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde hadisçi bir kardeşimiz olan Hayati Yılmaz tarafından yayımlanmıştı, vefatından sonra yapılan bu tür neşirleri nasıl değerlendiriyorsunuz, hâlâ üzerinde bazı çalışmalar yapılarak yayımlanması gerektiğini düşündüğünüz benzeri notları var mı hatırladığımız? Aynı şekilde, bildiği muhtelif dillerde yazdığı ancak yayımlanmadığını bildiğiniz diğer çalışmaları var mı?

Koçkuzu: Hocanın makaleleri, kitapları ve değişik dillerdeki eserleri ve yazıları, ehil ellerce bir araya getirilip "Muhammed Tayyib Okiç Külliyyatı" yapılabilir.

Hatiboğlu: Tayyib Okiç Bey'in Ankara ve İstanbul'daki ilim çevrelerine katkıları hakkında bilgi verebilir misiniz, ayrıca Anadolu'daki İlahiyat fakülteleri ve enstitülerinde de dersler okutmuştu. Bu anlamdaki eğitim öğretim ve zihniyet değişimine ve gelişimine katkılarını değerlendirebilir misiniz?

Koçkuzu: Sorunuzun birinci bölümünü pek bilmemekteyim. Diğer bölümünde ise bildiğim, hocamızın yer yer Tefsir ve Hadis derslerine girip faydalı olduğudur. Bizim kabul ettiğimiz şudur; hocamızın verdiği dersler yanında, görev yaptığı kurumda bir gölgesinin bulunması, öğrenci üzerinde çok büyük etki yapıyordu. Onların sahipsiz olmadığı, daraldıklarında ilim, ahlâk, kişilik ve tecrübesinden yararlanacakları bir büyüklerinin bulunduğu fikri, inancı ve gönül yatkınlığı çok önemli olan nokta idi. Kurumlarda böylesi büyük gölgeler, oranın havasını, manevî iklimini çok güzel hâle getiriverirlerdi.

Hatiboğlu: Başta sizin üzerinizde olmak üzere, Tayyib Bey'in Türkiye'deki erken dönem ilâhiyat nesli hocalarımız üzerinde ne tür etkileri oldu?

Koçkuzu: Bunların tamamını bilemem. Ama bilebildiklerimi söyleyeyim. Bir kere güvenilir, ahlâklı, kişilik sahibi bir zatla birlikte çalışmak bir bahtiyarlık. Fert, elinde olmadan onun hatasından da güzel işlerinden de etkilenir, farkında olmadan kişiliğine bir şeyler katar. Bunun terazisi dirhemi yok ki ölçülsün. Bu istifadeler, ferdin hayatı boyunca üzerinde başkalarını izlenebilir. Onun kişiliğinin bazıları üzerinde menfi etkilerinin de olabildiğini gördük.

Bir ilim mensubu, Ankara İlahiyat'tan. O tarihlerde Konya'ya gelir ders verirdi. Bana; "bu adamda ne var, neden ona alâka gösterirsiniz? Biz de ondan farklı değiliz!" yollu konuştu. Güya şaka yaptı. Ertesi gün Enstitü binasının çıkışında bizler hoca ile otele giderken o zatla karşılaştık. Fötr şapkasını göğsünün üzerine koyarak hocanın kunduralarını yalarcasına huzurlarında eğildi, elini hürmetle öptü ve "bir hafta sonra fakülte kurulunda bir meselesinin görüşüleceğini arz etti ve yardım istirham etti". İşte bu zata da hocanın etkisi muhakkak oluyordu ki böyle bir davranış içine girdi. Bize hocayı sevmez gibi görünen bu kişi, onu görünce ne hâllere girdi biz gördük. O günlerden günümüze kadar ne vakit ismi söz konusu olsa, mutlaka herkes hayırla yad etmektedir. Rahmetli Tancı'nın yakınında olup, Okiç Bey'e pek sıcak bakmayan -veya günahlarını almayayım, bana tavırları ve konuşma üslûpları öyle gelen- birkaç kişinin birkaç konuşmasını hatırlarım, bu zatlar bile ondan istifade etmişler ve etmektedirler.

Hatiboğlu: *Hadis bağlamında düşünecek olursak, Tayyib Bey'in katkılarını ve ilişkilerini de dikkate aldığımızda, Şarkiyatçılık çalışmalarının içinde yer almamızı teşvik ediyor musunuz? Özellikle Hadis Tetkikleri Dergisi'nde her sayıda yayımlamakta olduğumuz oryantalistlere ait makalelerin oryantalizmin tanınması ve anlaşılmasına katkısı olacağını düşünüyor musunuz?*

Koçkuzu: II. Din Şurası'nda iki tebliğ sundum. Ben "Garbiyatçılık" bile istemekteyim. Meselâ çok iyi yetişmiş, Musevîliği ve İlahiyatını iyi bilen âlimimizin, Tel-Aviv üniversitelerinde Tevrat ve İlimlerini okutması, Avrupa'nın ve özellikle Vatikan'ın kurumlarında iyi yetişmiş Hıristiyan İlahiyat âlimi yetiştirmemizi, dolayısıyla bizim kalemizin önünde oynanan oyunun, karşı kalelere nakli, müdafaa yerine canlı taarruz oyunu oynamamızı bekler ve isterim. Eğer biz klâsiğimizi iyi bilirsek, sözünü ettiğiniz yayınların bize hiç zararı olmaz. Ama klâsiğimizi bilmez de "işî onlardan ibaret zan edersek" bu zararlı olur. Yoksa neden korkacağız ki?

Hatiboğlu: *Hiç şüphesiz, Avrupa'da geçirdiği yıllar ve ilmî merakı dolayısıyla Tayyib bey Şarkiyatçılık düşüncesini en iyi bilen ve bu bilgisini Türkiye'ye aktaran kişilerin başında geliyordu. Ulemânın az olduğu bir dönemde bu düşüncelerini genç ilim adamlarına aktarması nasıl izleniyordu, hayranlıkla mı, ilgiyle mi, tepkiyle mi?*

Koçkuzu: Çok fakir bir dindar basın vardı. Onların yazıp çizdiklerine de hoca üzülürdü. Çünkü hoca kendisinin Fakülte'de tek kişi gibi gösterilmesini hedefleyen neşriyatı beğenmezdi. O tarihten 1961 senesine kadar fakültelerinin öğrenci sayısı çok azdı. İlk yıllar, her sınıfta beş altı öğrenci vardı. Bu Fakülte albümünden görülebilir. 1961 senesinde artık İmam Hatip mezunları da, lise imtihanı vererek fakülteye girmeğe ve sınıflar elli altmış kişiyi bulmağa başladı.

İslâmî neşriyat azdı. Bir tane dergi çıkardı. Bugün geriden bakıldığında düşünlüdüğü gibi bir "ilgiyle izleme" bence yoktu. Belki, muhâlif çevrelerin tarasutları ve önleme gayretleri vardı.

Hatiboğlu: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin ardından Osmanlı bakâyası ulemânın neredeyse tamamının göçtüğü bir zamanda Türkiye'ye gelmesi ve Batı düşüncesi ve İslâm geleneğini temsil etmesi yönüyle, Tayyib Bey'in İlahiyat neslinin çift yönlü yetişmesindeki öncülüğü konusunda neler söyleyebilirsiniz?

Koçkuzu: Muhammed Tayyib Bey, İstanbul'da bir armatörün iş yerinde çalışırken, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinden, muhtemeldir ki Balkan kökenli bazı hocalar onu tanımış ve kendisinden Osmanlı arşivlerinde alanlarıyla ilgili araştırmalarda yardım almışlar. Sonra nasıl olmuşsa onu Ankara'ya tavsiye etmişler. Fakat Ankara o günlerde hoca gibi bir insana fakültelerinde görev verecek yapıda değil. Ona verecekleri dersin adı bile "Doğmatik Bilimler". Yani Hadis, Tefsir ve özellikle de Fıkıh sözünün edilemediği bir yer. Yirmi beş yıla yakın üzerinde hep tarassut. "Değil bıyık bırakmak, yüzümde küçük bir kılın bulunmasına bile tahammülleri yok" şeklinde anlattığı bir baskıyı ve elini yüzüne götürüp, "küçücük kıl" tarif edişini ve o anda rahmetlinin yüzünün aldığı şekli hâlâ hatırlarım. İşte böyle bir vasatta hoca, kimseye kötülük etmeden ve görevini kesintiye uğratmadan itina ve dikkat ile çalışarak vazife yaptı. O günlerde Osmanlı ilim ananesi lafi edilemezdi. Şimdi de pek edilemez. Edene de pek iyi bakılmaz. Tuhaf bir durum hâkim. Dolayısıyla hoca, mevcut fakülte şartlarında, kendisine göre en uygun olanı yaptı. Onun üzerlerinde titredığı dört beş 'evladı' vardı. Onların fakültede büyüüp rol almaları ve rahatça kürsüleri onlara devri hedefi idi. Bunlardan birisi, işini bırakarak Din İşleri Yüksek Kurulu'na gitti. hocanın o günlerini hatırlayanlar bilirler ki bu zat ona ne kadar kötülük yapmış ve onu üzmüş, ruhen çökertmiştir. Sonunda döndü, dolaştı aynı yere geldi ama, artık rahmetli çoktan vefat etmişlerdi. Hoca o günkü öğrencilerinin çift yönlü veya daha fazla özellikleri olan kişiler olarak yetişmesini hedeflemekteydi. Ona göre ilim kadar; ahlâk ve şahsiyet ibrazı da mühimdi.

Hatiboğlu: Tayyib Bey ve sonrası hakkında Türkiye akademik camiasının durumu hakkında neler söyleyebilirsiniz, Onun bıraktığı mirası hakkıyla değerlendirebildik mi, onun temsil ettiği ilmi kişiliği çok yönlü olarak temsil edebilme nokta-i nazarından bizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Koçkuzu: Bu noktada konuşmamağı daha hayırlı bulmaktayım.

Hatiboğlu: Tayyib Bey'in bıraktığı ilmi mirası tek taraflı temsil etmenin getirdiği birtakım riskler var mı, sadece Batı düşüncesiyle ilgilenmek, sadece literatür bilgisi ağırlıklı bir akademisyenlik veya sadece dillere ağırlık verip ilmi bütün-

lüğü ihmal eden bir anlayışı temsil etmek gibi, bu konularda neler söyleyebilirsiniz?

Koçkuzu: Bu sorudan Tayyib Bey ile ilgili üstü örtülü bir tespit sezmekteyim. Benim kanaatimce hoca, sadece arz ettiğiniz alanlarda varlık gösteren birisi değildi. Eğer aynı zat meselâ Kahire'ye veya Fas veya Tunus'a gitse idi, oralarda da başarılı olabilirdi. Çünkü, hocanın hizmet ettiği dönemde Türkiye'de, Ankara İlahiyat'ta bir Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'ini okutması, bir ricâl kitabı yazması veya bir fıkhu'l-hadîs dersi denemesi gibi; ihtisasa yönelik yüksek dersleri okutmak mümkün değildi. Hala aradan altmış yıl geçtiği halde, karşınızdaki öğrencinizin 'Arapça yapısı' halledilemedi. Çocuklar gittikçe perişanlaştı. Yüksek lisansta güç bela bir yapı kazandırdığınız öğrenci artık yok. Tamamı liseden gelmiş öğrenci, Ankara'da ancak "literatür ve Batı'daki hadis çalışmaları" türü bilgilerle yetinmek durumunda idi. Bu sözlerle "Klâsik hadis ilimlerimizi; hoca Doğu hadisçiliğini iyi tanımazdı" gibi bir anlam ihsas ettirilmişse, ben o kanaatte değilim. Zeytûne'den ve kendi ülkesinden ona verilen dinî ilimler ve özellikle Arap dili ve edebiyatı alt yapısı iyi idi. En azından ben öyle gördüm.

Hatiboğlu: Özellikle son elli yılın akademik camiasını iyi tanıyan ve analiz eden hocalarımız Türkiye'de ilmi geleneği etkilemek bakımından Okiç, Tancî, Hamîdullah üçlüsünün çok önemli roller üstlendiğini söylüyorlar, siz bu konuda neler söyleyebilirsiniz. Bizde eksik olan neydi, bu üç büyük âlim ve mütefekkiri bize ne gibi güzellikler lütfetti?

Koçkuzu: Bizde eksik olan veya azalan, Osmanlı ilim geleneğinin son yüzyıldaki imkânlar oldu. Dilimiz başta olmak üzere büyük tahrîbât ile karşılaştık. Dinî ilimlerin, hatta dinin ülkede artık yok edildiği fikri ortalığı kapladı. Bu zatlar da, ananeleri kesintiye uğramamış bölgelerin âlimleri olarak ülkemizde o tarihlerde büyük etkiler yaptılar. Biz başarı sarhoşu olmaz isek, onların açtıkları çığırı devam ettirip, daha mükemmel hâle getirebiliriz zannındayım.

Hatiboğlu: Türkiye'de özellikle ilmi çevreler bu sözünü ettiğim ulemâ dahil ilmi geleneği güçlü bir şekilde temsil eden kişilerin kıymetini takdir edebildi mi?

Koçkuzu: Türkiye'de resmî öğretim yanında idare başka öğretim türlerini de ayakta tuttu. Dinî öğretimi birkaç tür olarak idame ettirdi. Dolayısıyla, bu zatları takdir etmeyenlerin de görülmesi şaşılacak bir şey değildir. İslâm ilimler tarihi, dinî hayat tarihi hep böyle olmuştur. Beğenen, beğenmeyen. Ama şu var ki, bu zatların etkileri inkâar edilemeyecek şekilde görülen doğrulardır bize göre.

Hatiboğlu: *Son olarak ilâve etmek istediğiniz başka hususlar var mı, bizlere, Türkiye'nin genç nesil hadisçilerine neler tavsiye edersiniz?*

Koçkuzu: Sizler için Allah Teâlâ hazretlerinden başarılar dilerim. Şahsiyet sahibi, işinin ehli, ahlâklı ve ümmete ve dünya insanlığına faydalı birer kul olarak hayatınızı sürdürmenizi niyaz ederim.